

אלה פקודי המשכן

אלה פקודי המשכן אשר פקד על פי משה: (שמות לח כא).¹

שמות רבה נא, א-ב

"אלה פקודי המשכן" - כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "איש אמונות רב ברכות" (משלי כח כ) - זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן. שנו רבותינו: "אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים".² והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו! ... אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם, שנאמר: "אלה פקודי המשכן אשר פקד על פי משה". "אשר פקד משה" לא כתוב כאן, אלא: "אשר פקד על פי משה" - ע"י משה, "ביד איתמר בן אהרן הכהן". עליו נאמר: "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים" (מלכים ב יב טז).³ "ולא יחשבו את האנשים" - זה דורו של יואש שהיו עושין באמונה.⁴

שנו רבותינו: "מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא, שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר. שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב כב).⁵ ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן! אלא בשעה שא"ל הקב"ה למשה שיעשה המשכן, מיד: "ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וגו'". לכמה ימים הביאו כל הנדבה? א"ר יוחנן: לשני בקרים הביאו והותר, שנאמר: "והמלאכה הייתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר". נכנס משה אצל בצלאל, ראה שהותיר מן המשכן. אמר לפני הקב"ה: ריבון העולם, עשינו את מלאכת המשכן והותרנו. מה נעשה בנות? אמר לו: לך ועשה בהם משכן לעדות. הלך משה ועשה בהן. כיון שבא ליתן חשבון אמר להם: כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות. הוי: "אלה פקודי המשכן משכן העדות".⁶

שמות רבה נא ו

¹ אנו עומדים בפרשה הרביעית (החמישית) הדנה במלאכת משכן ומסכמת את בנייתו ואת ספר שמות כולו. הפרשה פותחת ב"אלה פקודי המשכן" שהוא מתן דין וחשבון כספי "לאן הלך הכסף". כפי שאומר רש"י: "בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן, לכסף ולזהב ולנחשת" ורשב"ם: "חשבון הכסף והזהב והנחושת". וכך גם בתרגום אונקלוס ותרגום יונתן. אבל ספורנו וכך גם כנראה רמב"ן לא הלכו בדרך זו וקשרו את ה"פקודים" ישירות לכלים ולחלקי המשכן: פירוט מצאי הכלים. ואנו נלך בדרכם של רש"י ורשב"ם, היא דרך המדרש, שמדובר כאן בחשבון כספי. איפה הכסף?

² משנה מסכת שקלים פרק ה משנה ב: "אין פוחתין משלשה גזברין ומשבעה אמרכלין ואין עושין שררה על הצבור בממון פחות משנים חוץ מן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרכות שאותן קיבלו רוב הצבור עליהן". ובמסכת בבא בתרא ח ע"ב: "תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, נגבית בשנים - שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה - כדיני ממונות". ובהמשך שם: "גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה". אבל משמע שאם האדם אמין במיוחד, מאמינים גם לאחד. כך במשנה בשקלים לעיל. וברמב"ם הלכות מתנות עניים ט ה: "הקופה אינה נגבית אלא בשנים ... ומותר להאמין לאחד המעות של קופה". ובשו"ע יורה דעה רנו ג: "הקופה אינה נגבית בפחות משנים ... אבל לאחר שנגבית, אחד נאמן עליה להיות גזבר". אבל זה רק לעניין הגבייה וניהול הקופה השוטף. אבל לא לחלוקה, להחלטה למי נותנים. נאמנות זו של אחד חשובה להבנת המדרש, וכאן באמת מדובר ב"ניהול הכסף" ובמתן ד"ח מה עשו עם הכסף. (האם יש כאן חלוקה?)

³ פסוק זה לקוח מתוך ההפטר של שבת שקלים בה קוראים במלכים ב פרק יב, בדק הבית של יואש. ראה דברינו [הפטר שקלים](#) - [בדק הבית](#) בשבת שקלים. בשנים מעוברות (כמו בשנת תש"ס בה כתבנו לראשונה דברים אלה) יש, לעיתים קרובות, רצף של דיון בשקלים ותרומות כספים לאורך שלוש פרשיות סמוכות: כי תשא, ויקהל (שקלים), פקודי.

⁴ דווקא בשל המשנה בשקלים ה"ל בה פתח המדרש, הקושיה שהוא מעלה "והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו! לא כל כך מובנת, שהרי המשנה אומרת בפירוש שיש אנשים נאמנים מיוחדים (הערה 2 לעיל). אבל מסקנת המדרש ברורה. משה יכול היה לנהל את הקופה בעצמו. משה איננו פחות מדורו של יואש או מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרכות. ואע"פ כן הוא קורא לאחרים (לאיתמר) ומחשב יחד איתם. משה נהג כאן לפני משורת הדין וללמד ש"לא כל הרוצה ליטול את השם יטול".

⁵ הכוונה למשנה בשקלים פרק ג משנה ב. הנוסח שלפנינו קצת שונה: "אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע, שמה יעני ויאמרו מעון הלשכה העני, או שמה יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג ד)". ראה דברינו [והייתם נקיים מה' ומישראל](#) בפרשת מטות.

⁶ חלק זה של המדרש (המתחיל ב"שנו רבותינו") מעדיף את המשנה בשקלים ג ב ומשווה את הגזברות של משה לתרומת הלשכה, אולי בגלל הבעיה של חלוקת הצדקה שצריכה להיות בשלושה. גם כאן הקושיה: ומשה היה גזבר לעצמו! לא כ"כ מובנת וגם לא ברורה התשובה. אלא אם נאמר, בדומה למסקנת החלק הראשון של המדרש, שבתנאים מתאימים, אכן היה אדם נכנס ללשכה ותורם יחידי (לא מציינו שצריכים לתרום בשניים). אבל, אומר המדרש, יש כאן בעיה אחרת מעניינת של "עודף בקופה". מה עושים במקרה של עודף כספי? (בעיה הלכתית מעניינת ואקטואלית בימינו). התשובה במקרה זה היא שבהוראת ה' בנו משכן נוסף: משכן העדות (ובליקוט שמעוני הוא נקרא "משכן לדברות"). שני משכנות היו: אחד לעבודת הקרבנות ואחד ללימוד תורה. יש כאן שימוש בספק שהוא שונה מהיעוד המקורי ולכן צריך דין וחשבון מיוחד. ועל נושא שני המשכנות, כבר זכינו להשלים בדברינו [שני משכנות](#) בפרשה זו. ונראה שנושא זה קשור גם [לאוהל מועד הכללי והפרי של משה](#) עליו הרחבנו לדון בפרשת ויקרא.

כל מה שהיו עושים, עושים על פי משה. שנאמר: "אשר פקד על פי משה". וכל מה שהיה משה עושה, היה עושה על ידי אחרים. שנאמר: "עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן". לא עשה,⁷ אלא משנגמרה מלאכת המשכן, אמר להם: בואו ואני עושה לפניכם חשבון. אמר להם משה: "אלה פקודי המשכן" - כך וכך יצא על המשכן. עד שהוא יושב ומחשב, שכח אלף ושבעה מאות וחמישה ושבעים שקל, מה שעשה וויים לעמודים. התחיל יושב ומתמיה, אמר: עכשיו ישראל מוצאין ידיהם לאמור: משה נטלן! מה עשה? האיר הקב"ה עיניו וראה אותם עשויים וויים לעמודים.⁸ אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן. מי גרם לו? ע"י שישב ופייסן. הוי: "אלה פקודי המשכן".

ולמה עשה עמהם חשבון? הקב"ה יתברך שמו מאמינו, שנאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב ז), ולמה אמר להם משה: "בואו ונעסוק במשכן ונחשב לפניכם"? אלא ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחוריו, שנאמר: "והיה כצאת משה אל האהל... והביטו אחרי משה" (שמות לג ח). ומה היו אומרים? ... ר' חמא אמר: היו אומרים: ראה עורף של בנו של עמרם! וחבירו אומר לו: אדם ששלט על מלאכת המשכן, אין אתה מבקש שיהא עשיר?⁹ כששמע משה כך, א"ל משה: חייכם! נגמר המשכן, אתן לכם חשבון. כשנגמרה מלאכתו אמר להם: בואו ונעשה חשבון. הוי: "אלה פקודי המשכן".¹⁰

אור החיים שמות לח כא

... עוד ירצה על זה הדרך להיות שמשה עשה המספר לישראל המובא בית ה'. לזה באה התורה והצדיקתו ואמרה "אלה פקודי המשכן" ... אם חו"ח ימצא בו עול ימאסנו אלוה היודע נסתרות ואין צריך לומר שלא ידבר איתנו עוד אלהים ... ומי יצדיק שכן הוא ולא יותר? לזה אמר "משכן העדות"; פירוש, המשכן הוא יעיד על הדבר ... שלא היה אדם יכול להעמידו ... כמה חכמים היו שם ובאו להם אצל משה ולא היו יכולין להקים את המשכן ... מיד שרתה עליו רוח הקודש והקימו ... זהו עדותו: היותו נקי כפיים שאין חמס בכפיו, שאין הקב"ה עושה נס לעושי עול ובפרט במקום עצמו שנעשה בו העוול.¹¹

מסכת תענית דף כט עמוד א

תנו רבנן: משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה, ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו: ריבונו של עולם! הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים - יהיו מפתחות מסורות לך, וזרקום כלפי מעלה.¹²

⁷ לא השתהה, לא התמהמה. עוד בטרם כילה לעשות (או לא עשה דבר אחר) מיד ערך חשבון.
⁸ ושמעתי שלכן מאריכים ומנגנים את הטעם אזלא שעל "ואת האלף" שזה מזכיר את המדרש הזה. ולא ראיתי מקור לזה. והמאיר עינינו יבורך.

⁹ ומשה אכן היה אדם עשיר: "אמר רבי חמא בר' חנינא: לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות, שנאמר: פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים - פסולתן שלך יהא" (מסכת נדרים דף לח ע"א). האם מדובר באותו דרשן ר' חמא?

¹⁰ מדרש זה חוזר על הרעיון של המדרש הקודם, אלא שכאן (לפי המדרש כמובן), רננו אחרי משה והיה רגע מביך בו משה לא זכר את החשבון המלא. משמע שהחשד הוא סביר ויש סיבה טובה להיזהר. אין זה "לפנים משורת הדין". ואם כך לגבי משה, קל וחומר לגבי כל הגבאים, האמרכלים והגזברים האחרים לדורות. והמדרש מן הסתם מכונן לתקופתו (סוף בית שני!) ומרמז לכך שכשם שבנייתו של המשכן מושתתת על גזברות נאמנה, כך חורבנו היה, בין השאר, בשל שחיתות כספית כפי שנראה בהמשך.

¹¹ פירושים רבים נאמרו על משמעות "משכן העדות". ראה דברינו [משכן העדות](#) בפרשה זו. לפי פירוש אור החיים העדות שבמשכן היא על ניקיון כפיו של משה שהיה גזבר נאמן ולא מעל ולא פגם בכספי התרומות. שהרי אילו חו"ח מעל, לא ייתכן שהיה בכוחו להקים את המשכן ועוד להיוועד עם השכינה שם. ניקיון כפיים מזכיר לנו את הפסוק: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו: נקי כפיים ובר לבב ... (תהלים כד ג-ד) שלפי דברי חז"ל נאמר בזמן חנוכת מקדש שלמה (שבת ל ע"א). חזרה למשה ולמשכן, ראה שמות רבה (שנאן) פרשה ד: "... מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפיים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה" - מי יכול לעלות להר סיני? מי שיש לו מדות הללו, וכולם אמורים במשה. נקי כפיים זה משה, שנאמר: לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז). ושם מדובר על מעמד הר סיני ועל התגלות השכינה שקדמה עוד למשכן.

¹² כאן על בית ראשון. ובמקבילה של מדרש זה במסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק ד על בית שני: "פתח לבנון דלתין ותאכל אש בארזיק (זכריה יא א) - אלו כהנים גדולים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותיהם בידן וזרקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, הילך מפתחותיך שמסרת לנו הואיל ולא היינו גזברין נאמנים לעשות מלאכת המלך ולאכול משלחן המלך". יסוד בנייתם וקיומם של המשכן ובית המקדש הראשון והשני (וכן כל מקדש מעט) הוא בגזברות נאמנה ולכן אין תימה שסופם ליחרב ברגע שהגזברות מושחתת ומועלת בתפקידה. על השחיתויות סביב בית המקדש בכלל, תפקיד הכהונה הגדולה בפרט, רבו המקורות. ראה ויקרא רבה פרשה כא סימן ט: "מקדש ראשון ע"י שמשו בו באמונה שמשו בו י"ח כהנים הוא ובנו ובן בנו. מקדש שני על שהיו נוטלין אותה בדמים ... שמשו שמונים כהנים ... יש אומרים שמונים וארבעה ומהן שמעון הצדיק ארבעים שנה. כיון שחזרו להיות משכירין אותו בדמים היו שנותיהן מתקצרות. מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהן כסף. ועמד אחד ושלח ביד בנו שתי מדות של זהב מלאות זהב ומחוקיהן זהב. אמרו: כפה סיח את המנורה". אבל בסיבות שחז"ל מונים לחורבן בית ראשון ובית שני: שפיכות דמים, עבודה זרה, גילוי עריות ושנאת חנם (יומא ט ע"ב) לא מוזכרת השחיתות הכספית בפירוש.

שבת שלום
חזק חזק ונתחזק
מחלקי המים

מים אחרונים: בהקשר להערה האחרונה על שחיתות כספית בבית שני ראה ירושלמי יומא פרק א הלכה א: " ... מצאנו שלא חרב הבית בראשונה אלא שהיו עובדי כוכבים ומזלות ומגלי עריות ושופכין דמים. אבל בשני מכירין אנו אותם, שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצות ובמעשרות וכל ווסת טובה היתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם. וקשה היא שנאת חנם שהיא שקולה כנגד ע"א וגילוי עריות ושפיכות דמים". שנאת חנם של בית שני באה בשל חמדנות הממון, סיבה שאולי לא מוזכרת תמיד בעת שמדברים על חורבן בית שני בשל "שנאת חנם".